

VARLIK VE ÖZ - I

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ*

Varlık problemi felsefenin en önemli ve güç problemlerinden biridir. Bu durumu Gabriel Marcel (1839 – 1973), *le Mystère de l'Être (Varlığın Sırrı)* isimli eserinin ikinci cildinde şöyle belirtiyor: “Bu ikinci serinin başlangıcında, düşey olarak inmeye mecbur olduğu bir uçurumun kenarında gezinen kimseyi yakalayan baş dönmesi heyecanını yaşıyorum. Öyle ise, geçen yıl, her şeye rağmen bazı uçurumlardan uzakta, birçok tuzaktan kaçınmaya mecbur olduğumuz ve kesinlikle engembeli bir bölgede ilerlerken, bu defa dalmaya mecbur olduğumuz bu uçurum nedir? Bu defa, pek tabii olarak, üzerinde kendimizi sorgulayacağımız bu şey, olduğu gibi Varlık'tır.”¹

Bu baş döndürücü ve girdaplı problemde dengeli adımlarla ilerleyebilmek için önce kavram analizleriyle işe başlamak gerekiyor. Bunun için de varlık probleminin temel üç kavramını açıklamak önem arz ediyor. Bunlar varlık, öz ve varoluştur. Bu kavramların öncelikle lügat manalarını belirtmek yararlı olacaktır.

Varlık; (Fr. Être), (Alm. Sein, Dasein, Seindes, Wesen), (Ing. Being), (Lat. Esse-re), (Eski Türk. Vücut) kelimeleri ile belirtilen bu kavram şu anlamları ifade etmektedir:

I- Genel anlamda: Herhangi bir şekilde bir varoluşa sahipmiş gibi düşünülen her şey.² “Varlık: Bir anlamda var olanların bütünüdür. Bir anlamda da var olanın varlığının ifadesidir.”³ Bütün varlıkları içine alan en genel kavram.⁴

II- Soyut anlamda:

1- Var olmak olgusu.⁵ “Yalnız elle tutulup ve gözle görülen şeylere var demek yanlıştr. Çünkü başkası üzerinde etki yapan her şey, her kuvvet aynı derecede vardır.”⁶ Sadece düşüncede var olan bu varlık türü “uzay – zaman dışıdır, duyularla algılanamaz, elle tutulur gerçekliği yoktur.”⁷ Metafizikğin, değerlerin, matematik ve mantığın kavramları bu türdendir.

* A.Ü. İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Gabriel Marcel, *le Mystère de l'Être*, tome II, Paris 1964, S.5.

² Emille Littré, *Dictionnaire de la langue Française*, tome II, Paris 1873, S.1534.

³ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara 1999, s. 197

⁴ Prof.Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ank. 1978, S.185.

⁵ André Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, Paris 1980, S.308.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Varlık ve Oluş*, Ankara 1968, s.73.

⁷ Bedia Akarsu, a.g.e., S.185.

2- Düşüncede var olan, fakat düşüncenin dışında gerçek varlığı olmayan her çeşit objeye verilen isim.

III- Somut anlamda:

1- Gerçek olarak var olan şeylere verilen isim. "Bizde gerçek ve hakîkî olarak var olan her şey Mükemmel ve sonsuz varlıktan gelir."⁸

2- Bir gerçekliğe sahip olan şey.⁹

3- Gerçeklik.

4- Dünyada var olmanın durumu, şartı, varlık biçimi.¹⁰

5- "Bilinçten bağımsız olarak var olan objektif dünyayı, maddeyi belirten felsefi kavram."¹¹

Varlık kavramına verilen bazı anlamları belirttikten sonra konumuzun ikinci önemli kavramı olan "Öz" kavramını da yine lügat manaları ile şöyle ifade edebiliriz:

Öz, (Fr. Essence), (Alm. Wesen), (İng. Essence), (Lat. Essenza), (Esk. Türk. Mahiyet) kelimeleri ile dile getirilen bu kelime şöyle anlamlandırılır:

A- 1- Araza muhalefet ile metafizik olarak: Sadece geçici ve yüzeysel bir şekilde ulaşılan değişikliklere zıt olarak, varlığın temelini oluşturduğu düşünülen şey.¹²

2- İlişkilerin değişmesi ve arızî değişiklikler ortamında varlığını sürdüren özelliklerin tümü: "Tanrı'da öz, hiçbir zaman varoluştan ayırt edilmez."¹³

3- "Varlığın aslını kuran şey, temel özellik. İç, çekirdek. Fizik ötesinin konusu olarak: Kendinde varlık."¹⁴

4- Bir şeyin kendisiyle var olduğu ve onu başka şeylerden ayırt ettiren özellik.¹⁵

B- 1- (İster metafizik olsun, isterse tecrübî olsun) varoluşa ve varlık olgusuna karşı bir varlığın tabiatını oluşturan şey.¹⁶

2- Bir şeyi (başka bir şey değil), var olduğu şey yapan özellik.¹⁷

3- "Her varlığın mahiyeti, onun doğası gereği olduğu şeydir. (...) Her varlığın mahiyeti onun bireysel ve belirli özüdür."¹⁸

4- Arazın (accident) tersine, varlığın temeli, şeylerin iç tabiatı. Varoluşun tersine, var olmak olgusuna muhalif bir varlığın tabiatı.¹⁹

⁸ André Lalande, a.g.e., S.308.

⁹ Paul Robert, Dictionnaire de la langue Française, Paris 1972, S.638.

¹⁰ Emille Littré, a.g.e., S.1534.

¹¹ M. Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, Çev. Aziz Çalışlar, ist. 1975, S.469.

¹² André Lalande, a.g.e., S.301.

¹³ Armand Cuiller, Nouveau Vocabulaire Philosophique, Paris 1970, S.70.

¹⁴ Bedia Akarsu, a.g.e., S.139.

¹⁵ Gaston Sortais S.J., Traité de Philosophie, tome II, Paris 1924, S.70.

¹⁶ A. Lalande, a.g.e., S.301.

¹⁷ Gérard Legrand, Vocabulaire de la philosophie, Paris 1993, S.119.

¹⁸ Aristoteles, Metafizik, Çev. Doç.Dr. Ahmet Arslan, cilt I, İzmir 1985, S.320, 322.

¹⁹ Paul Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française, tome II, Paris 1955, S.1721.

C- Mantıkî olarak:

1- Kavramcı anlamda, bir düşünce objesini belirleyen özelliklerin (déterminati-on) tümü.

2- Nominalist anlamda, öz yoktur, fakat realistler ve kavramcılar, bu ismi sadece bir kelimeyle ifade edilmiş özellikler bütünü olarak isimlendirdiler. Donmuş olarak özünü koruyan, fakat bir kez eridiğinde onu kaybeden buz örneğinde olduğu gibi.²⁰

Varlık ve öz kavramlarının açıklamalarından sonra varlık probleminin önemli kavramlarından biri olduğunu yukarda belirttiğimiz Varoluş kavramını, aynı şekilde ele alırsak şunları söyleyebiliriz:

Varoluş; (Fr. Existence), (Alm. Existenz, Dasein), (Lat. Existentia). (İng. Existence), (Eski Türk. Mevcudiyet) kelimeleri ile dile getirilen bu deyim şu anlamlara gelmektedir:

1- Kendiliğinden varoluş, yani (ister güncel bilgi olsun, isterse mümkün bütün bilgiler olsun) bilgiden bağımsız var olmak olgusu.

2- Tecrübede varoluş, yani benim (moi) şuurunda veya algılamasında güncel olarak, isterse güncel olmamasına rağmen zorunlu var oluşun objesi olarak alışılmış olsun, var olmanın olgusu.

Bu iki anlamda kelime, bir taraftan, varlığın tabiatına ait var olmak olgusu olarak öze; diğer taraftan inkarın doğrulanması olarak hiçliğe karşıt oluyor.

3- Güçlü bir anlamda: Soyutlamaların ve her teorinin aksine yaşayan veya yaşanmış gerçeklik.²¹

4- “Var olan, gerçeğe dayalı olarak var olan, gerçek varlık; özüün karşıtı, bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu değil, var olduğu olgusu. Şöyle veya böyle biçim almış her türlü özelliklerin dışında burada olma, nitelikçe belirlenmemiş salt var olma.

Dar anlamda, uzay ve zamanca, burada ve şimdi var olan. (Düşüncel nesnelere ve Tanrı'ya uygulanmaz.)”²²

5- “Değişebilir şeylerin karşılıklı aksiyon ve bağlılık içindeki bütün çeşitliliği.”²³

6- Var olan şeyin hali.²⁴

7- Özün, yani bir şeyin neden var olduğunun güncelliği.²⁵

Belirtmeye çalıştığımız son iki kavram arasında bir ilişki var mıdır? Eğer varsa bu durum nasıl çözülür? Bu konu üzerinde yapılan çalışmalar nasıl sonuçlanmıştır? Özü ile varoluşu birbirinden ayrılmayan varlık var mıdır? Daha da çoğaltılabilecek bu gibi sorulara cevap verebilmek için önce özle varoluş arasındaki ilişkiden bahsetmek yararlı olacaktır.

²⁰ A. Lalande, a.g.e., S.302.

²¹ A.g.e., S.318.

²² Bedia Akarsu, a.g.e., S.186.

²³ M. Rosenthal ve P.Yudin, a.g.e., S.469.

²⁴ Emille Littré, Dictionnaire de la langue Française, tome II, Paris 1873, Existence Maddesi.

²⁵ Gaston Sortais S.J., a.g.e., s.466.

Özle varoluş arasında, güç ile fiil arasındaki ilişki gibi bir ilişki vardır.²⁶ Kontenjan varlıklarda geçerli olan bu durum Tanrı için söz konusu değildir. Tanrı'da varoluş ile öz birbirinden ayrılmaz. Tanrı en Yüce ve en yüksek derecede Varlık'tır. Aynı zamanda Tanrı en Yüce Öz'dür.²⁷ O, en mükemmel Varlık'ın Özüdür, zorunlu olarak Var Olandır. "Aksine yaratılmış varlıklarda, öz, varoluşu içermez, çünkü kontenjan olduklarından onlar daima var olmadılar ve var olmamaya da muktedir olamayacaklardır. Varoluş onlarda, öze yapılmış arızî bir ilâvedir. Var olmaları için Tanrı'nın, onların imkanını fiil haline çevirmesi gerekir; oysa ki Tanrı, kendinde Varlık, Zorunlu Varlık olduğu için, bir nedene sahip olamaz, var olmamaya da sahip olamaz: O'nun Öz'ü ve Varlık'ı özdeştirler."²⁸

Prof. Dr. Necati Öner'e göre "var olan iki türdür: Birisi yaratan varlık, diğeri yaratılan varlıktır. Yaratan varlık yani Allah, tektir, ezelden beri var olup yok olmayandır. Yaratılan varlık çoktur. (...) Yaratılan varlık kavramına açıklık getirmek için neli (mahiyet) ve gerçeklikten bahsetmek gerekir. İslam mantıkçıları bu iki terimi şöyle açıklarlar: *Biri kavramın zihindeki tasavvuru, onun neliği (mahiyeti), buna tekabül eden zihin dışındaki fertler ise onun gerçekliğidir. Mesela insan kavramının neliği onun zihindeki tasavvuru, gerçekliği ise zihin dışındaki fertleridir.*"²⁹

Özler ilâhi zihinde var olanlar olarak değişmez ve zorunludurlar. Öz olarak üç açıdan oluşan üçgen daima böyledir. Aynı şekilde üçgen daima üç kenarlı olacaktır. Şeylerin özünü oluşturan tekler değişmezler. Meselâ insan ruhundaki teklik, basitlik, manevîlik, ölümsüzlük böyledir. Fakat fiillerle ilgili hususlar değişikendirler: Duyarlılık, zeka, irâde, ruh aktivitesinin bu formları değişikliklere bağlıdır.³⁰

Mümkün öz ile onun varoluşu arasında gerçek bir farkın var olup olmadığı skolastik dönemde çok tartışılmıştır. Thomascı okul gerçek farkın lehinde olurken, Fransisken Okul bilkuvv farkla yetiniyor.

Gerçek farkı reddedenlere göre, hem gerçek hem de kendi başına var olmayan bir özden bahsetmek çelişiktir. Eğer öz gerçek ise, kabul edildiği gibi, kendi öz gerçekliği ile zaten yokluğun dışında kalır. Eğer öz, kendi gerçekliği ile yokluğun dışındaysa, bu da onun kendi başına var olması demektir.³¹

Reddedilen gerçek fark, bilkuvv fark veya gerçeklikte yetersiz neden farkı olarak devam ediyor. İlkin, gerçek öz ile varoluş arasında bir neden farkı vardır. Öz kavramı, bir şeyin ne ile, "olduğu gibi var olduğuna" işaret eder. Varoluş kavramı ise, ne ile, yokluktan var olduğuna işaret eder.

²⁶ A.g.e., S.466.

²⁷ Etienne Gilson, *l'Être et l'Essence*, Paris 1987, P.20.

²⁸ Gaston Sortait S.J., a.g.e., S.466.

²⁹ Necati Öner, a.g.e., s. 50-51.

³⁰ A.g.e., Aynı yer.

³¹ A.g.e., S.467.

“Bu ayırım gerçeklikte bir temele sahiptir, yani gerçeklik, zihne, ayırt etme fırsatını sağlıyor. Burada temel, sonlu özün kontenjan, yani zorunlu olarak var olmayan olduğundan ibarettir: Özün, varoluştan bağımsız olarak anlaşılabilmesi buradan geliyor.

Bil kuvve ayırım, Tanrı ile yaratıkları ayırt etmek için yeterlidir, çünkü Tanrı’da varoluş kavramı özdür. O var olmamaya muktedir değildir; O, zorunlu Varlık’tır. Aksine yaratıklarda, varoluş kavramı arızidir: Onlar var olabilirler veya var olmayabilirler; bunlar kontenjan varlıklardır.”³²

Gerçek farkı kabul edenler diğerlerine karşı şu fikirleri ileri sürüyorlar: Eğer öz ve varoluş bir tek ve aynı gerçeklik olursa, her yaratığın varlığı, Tanrı’nın varlığı gibi olacaktır. Diğer taraftan eğer fark kabul edilmezse, gücün fiile ait olduğu gibi, öz de varoluşa ait olacaktır.

Bu iki okul arasında uzlaştırıcı bir görüş olarak kabul edilebilecek akla uygun fikri, iyi bir Thomascı olan Dominique Soto ortaya koyuyor: “Öz ile varoluş arasındaki gerçek farkı kabul etmek veya reddetmek, oldukça büyük bir öneme sahip değildir, yeter ki bizim ile Tanrı arasındaki fark inkar edilmesin, şöyle ki, varoluş Tanrı’da özdür, fakat yaratıklarda değil.”³³

Orta Çağ Skolastik Felsefesine etkisi açıkça bilinen Farabi (872 – 950)ye göre “Öz varlık değildir. Varlık özde içerilmiş değildir. Eğer bir şeyin varlığı özünün kurucu bir unsuru olsaydı, o şeyin özü hakkındaki tasavvurumuz, varlığı hakkındaki tasavvurumuz olmaksızın eksik olurdu. Ayrıca yine varlık, özün içinde, onun bir sıfatı olsa idi, bir şeyin özü hakkındaki bilgimizden, varlığı hakkındaki bilgimizin çıkması gerekirdi. (...) Şu halde yaratılmış varlıklarda varlık, özden ayrı, onun dışında olan bir şeydir. Yani onun gelip geçici bir ârazıdır. Şu halde bu varlıklar, bu ârazi, başka bir nedenden almak zorundadırlar. Bu nedende ise öz ve varlık bir ve aynı şey olmak zorundadır; Aksi takdirde yaratılmış varlıklar için söz konusu olan öz ve varlık ayırımı ve neden ihtiyacı onun için de söz konusu olur.”³⁴

Gazâlî (1050 – 1111)’ye göre, ilk varlığın hakikat ve mahiyeti vardır. Bu hakikatin, vücudu bizatihi mevcuttur.³⁵ Görüldüğü gibi Allah için varlık öz ayırımı olmayacağını ifade eden Gazâlî, yaratılmış varlıklar için de şöyle diyor: “Hadis olan eşyada mahiyet, varlığın sebebi olamaz. (...) Mahiyetsiz ve hakikatsiz varlık düşünülemez.”³⁶ Öz ve varlığı ayrı olan yaratılmış varlıkların, varlıklarını elde edebilmeleri için Yaratan’a ihtiyaçları vardır.

Bir materyalist felsefe sözlüğünde öz ve varoluş hakkındaki düşüncenin dile ge-

³² A.g.e., S.468.

³³ A.g.e., aynı yer.

³⁴ Ahmet Arslan, Kemal Paşa – zâde Tehafüt Haşiyesinin Tahlili, İst. 1987, S.326 – 3276 Prof. Dr. Hüseyin Atay, İbn Sina’da Varlık Nazariyesi, Ankara 1983, S.69.

³⁵ Gazâlî, Filozofların tutarsızlığı, Çev. Bekir Sadak, İst. 2002, s.127.

³⁶ Gazâlî, Tehâfüt el – Felâsife, çev. Dr. Bekir Karlığa, İst. 1981, S.110.

tirilişi ise şöyledir: "Öz ve görünüş kategorilerinin tahrife uğramış görünüşlerini ele alan idealistler, Öz'ü ya ideal (Platon'un "ideleri", Hegel'in "mutlak ide"si gibi) bir şey olarak, ya objektif bilinemez şey olarak (bak. Kant; Agnostisizm) ele alırlar; ya da objenin Öz'ü ile görünüşü arasında bir ayırım yapmanın sübjektifliğini ilan ederler (bak. Dewy, Lewis); ya da görünüşü duyumla özdeşleştirirler ve onu bütünüyle inkar ederler (bak. Mach, Fenomenalizm). Öz ile görünüş bir bütündür; görünüşlerden yoksun "saf" bir öz olmayacağı gibi, özden ayrı, başlı başına görünüşler de olamaz. (...)

Öz ve Görünüşün bütünlüğü, bunların birbirlerine geçişmelerinde apaçık görünüdür. Bir zaman (ya da bir bakıma) öz olan şey, başka bir zaman (ya da başka bir bakıma) görünüş haline gelebildiği gibi; bir zaman görünüş olan şey de, başka bir zaman öz haline gelebilir."³⁷

Metafiziğe karşı, Öz'ün değişebilirliğini kabul eden diyalektik materyalizmin, basite indirgemeci cılız görüşünü belirttiikten sonra varlık hakkındaki görüşleri belirtmenin zamanı geldiğini düşünüyorum.

Bu güç problemin çözümünde sağlam adımlarla ilerlemek için, henüz daha öncelere gidemediğimizden ilkin Antik Felsefeyle, Parmenides (544 – 450) ile işe başlamak gerekecektir. Parmenides'in görüşlerine geçmeden önce onu etkileyen, bir bakıma hocası Xanophanes (VI)'in Tanrı hakkındaki görüşüne yer vermek gerekir. Bütün eski efsaneleri reddeden Xanophanes, "ilahlara kötülük, zina ve yalancılık gibi insan reziletlerini isnat eyledikleri için Homeros (IX) ve Hesiodos (VIII)'a hücum eder."³⁸ Bunları, "eğer öküzler ve aslanlar da resim yapabilselerdi, kendi tanrılarını öküz ve aslan şeklinde çizerlerdi,"³⁹ diyerek eleştirir.

Xanophanes'e göre en büyük olan Tanrı, ne dış görünümü ne de düşünceleriyle fanilere benzer. O, "bütün semî, bütün basar, bütün ruhtur. Hiçbir zahmete dıçar olmaksızın kuvvet-i manevisi ile her şeyi harekete getirir. (...) bu uluhiyet hareket etmez, mevkiini tebdil etmez, zatında daimdir, birdir ve her şeydir."⁴⁰ Bu şekildeki fikirleriyle felsefi bir monizme erişen Xanophanes, en büyük Tanrı'nın, kainatın oluşturulmasında, ikinci derecedeki tanrıları yardıma çağırmasını ve arché olarak toprağı kabul etmekle dinî monoteizme ulaşamayarak, materyalist bir panteizmde kaldığını, açık olarak göstermektedir.⁴¹

Böyle bir fikir dünyasının cereyan ettiği bir ortamda yetişen Parmenides görüşlerini, "Tabiata Dair" ismini taşıyan manzum bir eserde toplamıştır. Bu eserden sadece 155 mısra muhafaza edilebilmiştir. Bu şiirin başlangıç kısmını teşkil eden 32 mısrası, varlık hakkında önemli fikirler ihtiva eder. Parmenides'i varlık hakkında tefekküre iten en önemli amil ise çağdaşı Herakleitos (576 – 480)'un bu husustaki fikirleri olmuştur.

³⁷ M. Rosenthal ve P. Yudin, a.g.e., S.364.

³⁸ Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, Çev. Mehmet İzzet, İst. 1927, S. 39 – 40.

³⁹ Kamran Birand, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Ank. 1964, S.17.

⁴⁰ Karl. Vorlander, a.g.e., S.40.

⁴¹ Kamran Birand, a.g.e., S.18.

Bilindiği gibi Herakleitos'a göre kalıcı, sabit, değişmeyen hiçbir şey yoktur. Evren bir süreçtir, bir daimi oluştur. Her şey değişmektedir, tıpkı alev ve nehir gibi. Bugün içine girilen nehir sadece görüşte dünkü nehirdir. Bu nedenle bir nehirde iki kez yıkanılmaz. Sabit olan tek şey, değişimlerin yasası, her şeyin üstündeki, şeyleri yöneten yasadır. Evrende onu yöneten bir akıl, bir logos vardır. Evrene savaş hakimdir.⁴² Herakleitos'a göre görünüşler âlemi değişmez görünür, gerçekler âlemi ise devamlı değişen âlemdir.

Parmenides'in varlık ve âlem hakkındaki düşünceleri ise Herakleitos'un tam aksinedir. Gerçek âlem değişmeyen âlemdir. Değişen âlem ise geçici olan, görünüşler âleimidir. Ona göre var vardır, yok ise yoktur; bunun ikisinin karışımı "oluş" diye bir şey olamaz. Parmenides'in "var olan şey vardır," iddiasındaki "varlık"ı maddî varlık olarak kabul edenlerin görüşleri pek de haklı görünmüyor. Burnet (1863 – 1928)'ye göre "var olan şey" Parmenides için "popüler dilde öncelikle madde veya cisim olarak isimlendirilen şeydir; ancak bu başka şeylerden ayrılmış olarak madde değildir,"⁴³

Bu görüş tutarlı görünmüyor. Çünkü Parmenides'in varlık anlayışının yanında bir de Fizik anlayışı vardır. Filozofun iki âlem anlayışının hangi varlıkları ihtiva ettiği netleştirilmeden Parmenides'i materyalist göstermek hiç de uygun görünmemektedir. Düşünür fizikî varlık anlayışında çağındaki madde anlayışına uyuyor. Fakat, değişmeyen gerçek âlem için kabul ettiği, değişmeyen varlık'ta zamanının maddî varlık anlayışının dışında kalıyor. Zaten onu metafizik düşünce mensubu yapanın da bu olması gerekir gibi görünüyor.

Gerçek varlık tasvirini şiirinde şöyle dile getiriyor Parmenides:

"Hangi araştırma yollarının düşünüleceğini yalnız:

Biri var olanın olduğu, var – olmayanın olmadığıdır,

Bu inandırma yoludur – doğruluğun ardından yürür çünkü –

Öteki, var – olmama, var – olmamanın zorunlu olduğudur;

Hiç bulunmaz olduğunu söylüyorum sana bu patikanın.

.....
Bak aklınla bulunmayanın nasıl yine de akılla orada olduğuna sağlamca.

.....
Söylemek ve düşünmek gerek var – olan'ın olduğunu; var var olmak,

Hiç ise yoktur; bunları düşünmeni istiyorum.

Hem dilsiz hem körler, şaşkınlık, kararsız kişiler,

Var – olmakla olmamayı aynı şey sananlar.

.....
Hakkından gelinemez hiç var – olmayanın var olduğunun.

⁴² Ernest d'Aster, Histoire de La Philosophie, trad. Marcel Belvianes, Paris 1952, PP. 53 – 54.

⁴³ J. Burnet, L'Aurore de La Philosophie Grecque, Par Aug. Reymond, Paris 1952, P. 205.

.....
Kalıyor daha, o da varlığın; vardır bu yolda
Pek çok işaret, çünkü doğmamış olduğundan yok olamazdır da,
Yapısı bütündür, sarsılmaz ve hedefsizdir.
Ne bir kere var idi ne de olacaktır, şimdi bütün var çünkü.
Bir – olan toplu – şey. Nasıl bir doğuş bulacaksın ona?

.....
Söz etmeye ne de düşünmemeğe seni; söylenemez düşünülemez çünkü.

.....
Nasıl yok olabilir var – olan öyleyse? Nasıl doğabilir?
Doğduysa var değildir, ileride doğacaksa da öyle.
Böylece doğuş sönmüştür ve ölüm yok olmuştur.
Bölünmezdir de bir – cins olduğundan;

.....
İhtiyaçsızdır çünkü; her yandan muhtaç olurdu böyle olmasa.
Aynı şeydir düşünmekle var – olma düşüncesi.”⁴⁴

Bu mısralarında görüldüğü gibi Parmenides’in Varlık nazariyesine göre, insanı gerçeğe ulaştıran duyular değil, akıldır. “Duyular bize ancak eşyanın çokluğunu ve değişikliğini bildirir ve bizi aldatır, hakikate ulaştıran yalnızca akıldır yahut tefekkürdür (Lapos, Noen), varlığın varoluşunun zarurî ve var olmayanın varlığının mümteni olduğunu takdir ve teslim eden akıldır. Zira (Parmenides’in esas iddia ettiği şey budur) hakikat varlığın var olduğunun ve var olmayanın yok olduğunun bilgisidir. Aldatıcı görünüşler ise var olmayanın da var olduğu görüşünde mündemiçtir. Yalnız muhakemeden aciz ve mütereddid olan hem kör, hem sağır ‘çifte kafalılar’ sürüsü varlık ile yokluğun (yani oluşun) bir ve aynı şey olduğunu beyan ve izah eder. (Parmenides’in bu sözü açık olarak Herakleitosculara bir telmihtir). Ancak bir varlık tasavvur olunabilir, bir varlık söz konusu edilmedikçe tefekkür olamaz.”⁴⁵ Dolayısıyla yokluktan bahsedilemez.

Parmenides’e göre Varlık zaman ve mekan üstüdür, yaratılmamıştır, yok edilemez, tamdır, ebedidir, ezeldir, her zaman vardır, kesintisiz bir bütün olarak vardır. Bölünmeyen bu varlık her yerde hazır, her yerde kendinin aynıdır, kemal sahibidir.⁴⁶ Varlık ne çoğalabilir ne de azalabilir her şey varlıkla doludur. Varlığın dışında bir şey (yokluk veya boşluk) olmadığı için o hareketsizdir.⁴⁷

Parmenides’in yapmış olduğu varlık tasviri bir bakıma bir Mutlak Varlık tasvirine denk düşüyor. Çünkü zamansız bir Mutlak Varlık tasvir edilirken şöyle deniliyor: “Mutlak Varlık bütün var olanları içine alır; hiçbir yönü yoktur. Başı ve sonu yoktur. Bu

⁴⁴ Walther Kranz, Antik Felsefe, Çev. Suad Baydur, İst. 1984, S.81,82,83,84.

⁴⁵ Karl Vorlander, a.g.e., S.48.

⁴⁶ A.g.e., S.49.

⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, Varlık ve Oluş, Ankara 1968, S.71.

anlamda Mutlak Varlık sonsuzdur. Öncesi ve sonrası olmadığı için geçmişi ve geleceği de olmaz. Öyle ise zamanı yoktur. Mutlak Varlık zamansız varlıktır.”⁴⁸

Görüldüğü gibi şiirin ilk kısmında Varlık doktrinini, Varlık'a zararlı olduğu için, çokluğu, değişikliği ve hareketi reddeden rasyonel düşünceler üzerine kurmaya çaba sarf ederek Parmenides, bir felsefi diyalektiğin ve mantıkla hareket eden bir metafiziğin, Antik Yunan dünyası için, ilk temsilcilerinden biri oluyor.⁴⁹ “Hareketi kabul etmeyerek tabiatın mahiyetini meydana getiren şeyi vehim sahasına attığından, o, metafizikten başka bir ilim, a priori istidlâl metafiziğinden başka bir metafizik tanımıyor.”⁵⁰

Parmenides, şiirinin ikinci kısmında fizik anlayışını veya görünüşler âlemi ile ilgili düşüncelerini ortaya koyuyor. Burada, âlemin oluşumu hakkında, Anaximandros (610 – 546) ve Herakleitos'u hatırlatan bir görüş sergileniyor. Alem duylulara göre birbirine muhalif iki unsura ayrılıyor. Bunlar: “Gece yahut soğuk ile ışık, ateş, sıcaklık. (...) Kâinatın görünürde bir oluşu, doğuşu vardır, ve bu doğuş ışık prensibinin karanlıklar prensibi üzerinde olan müteakip zaferidir. Bütün şekillerin gece anası, ışık prensibi babasıdır. En küçük parçalarına kadar âlem, kendisini meydana getiren iki unsurun izlerini taşır. Sıcak ve soğuk, aydınlık ve karanlık, her yerde, sabit nispetlerde karışmış bir haldedir. Kâinat, merkezleri aynı olan bir küreler serisinden mürekkeptir, ve burada, ışıklı ve sıcak kürelerle, karanlık ve soğuk küreler sıra ile birbirlerini takip ederler. (...) Merkez küresi katı ve soğuktur, fakat bir ışık ve hayat küresiyle çevrilmiştir.”⁵¹

Aydınlık ve sıcak unsur etki eder, karanlık ve soğuk unsur etkilenir. Bu iki unsurun kainatı oluşturan karışımı, “kainatı tedbir ve idare eden bir uluhiyet tarafından, bütün eşyanın ilk uyarıcısı olan eros (sevgi eğilimi) vasıtasıyla husule getirilir.”⁵²

Varlık anlayışı dikkatlice incelendiği zaman Parmenides için, materyalist sıfatı hiç de uygun düşmemektedir. Filozofun etkilendiği Xanophanes ve Pythagoras (580 – 500)'ın fikir sistemleri incelenip; eleştirdiği düşünce sistemleri değerlendirilirse Parmenides hakkında verilecek hüküm, onun, devrinin en iyi metafizikçisi olduğu biçiminde olacaktır. Ancak Emile Bréhier (1876 – 1952)'nin ifadesiyle: “Parmenides ile Grek düşüncesinde birbirine zıt iki cereyanın belirdiğini görüyoruz: Bir tarafta, sezgisel, tecrübe, matematik fiziği bilmeyen, bu sebepten dolayı az popüler ve varlığa az hazır olan İyonya pozitivizmi; diğer taraftan gerçeği düşünceyle kurmayı araştıran, diyalektiğe yönelen, doğrudan tecrübeye az sempatici, ve bu sebepten dolayı, algılanır şeyler söz konusu olduğundan beri, efsanelerin dostu, yerini kader problemine vermeye hazır, tabii olarak popüler ve propaganda zevkine sahip olan, Parmenides ve Pythagoras'ın rasyonalizmi. Rasyonalizmin efsanevi hayal ile, pozitivistme karşı iç dayanışması, bu dönemin belirli çizgisi oluyormuş gibi görünüyor.”⁵³

⁴⁸ A.g.e., S.402.

⁴⁹ Ernest d'Aster, a.g.e., P.55.

⁵⁰ Alfred Weber, Felsefe Tarihi, çev. Vehbi Eralp, İst.1949. S.15.

⁵¹ A.g.e., aynı yer.

⁵² Karl Vorlander, a.g.e., s.49.

⁵³ Emile Bréhier, Histoire de la philosophie I, Paris 1991, P.57.

Varlık problemini antik Yunan'da ilk defa ele alan parmenides'in görüşünü belirtmiş oluyoruz. Problemin daha sonra felsefe tarihinde nasıl ele alınıp işlendiğini ve değerlendirilmesini bundan sonraki yazılarımızda ele alacağız.

Résumé

L'Être et L'Essence

Le Problème de l'être est l'un des sujets importants et difficiles de la philosophie. C'est pourquoi il faut analyser les mots clés de ce problème. Ces mots sont l'être, l'essence et l'existence.

L'Être a deux sens: 1- Sens abstrait: Le fait d'être, l'existence; 2- Sens concret: ce qui est réellement.

L'Essence est ce par quoi une chose est ce qu'elle est, et, conséquemment, ce qui la différencie de tout ce qui n'est pas elle. Nature d'un être opposé au fait d'être. Ce qui constitue la nature d'un être.

L'Existence est l'actualité de l'essence, c'est-à-dire ce en vertu de quoi une chose existe. Caractère de ce qui existe. Etat de ce qui existe.

En Dieu seul l'existence et l'essence ne se distinguent pas, parce que Dieu est essentiellement existant. Dans les êtres Créés, au contraire, l'essence n'implique pas l'existence.

Dans la première partie de son poème, nous voyons Parménide préoccupé surtout de prouver que il est. Il dit simplement: Ce qui est, est. D'après Parménide, l'être et la pensée ne font qu'un. L'être doit être un, et ne peut naître ni périr, il doit être immobile. Avec Parménide, nous voyons se dessiner deux courants opposés dans la pensée grecque: d'une part le positivisme ionien; d'autre part le rationalisme de Parménide et Pythagore.